

Наталія Єфремова, к. ю. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ВСЕВОЛОД КОРНІЛІЙОВИЧ ДЯБЛО – ВІХИ ЖИТТЯ ТА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ПРАВОНАВЦЯ ДО 1939 РОКУ

Natalia Yefremova, PhD in Law

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

VSEVOLOD KORNILYOVICH DIABLO – THE WAY OF LIFE AND SCIENTIFIC CREATIVITY OF THE LEGIST BEFORE 1939

Today we can talk about an execution of the individual scientific direction within the limits of historical and legal science of Ukraine, which studies issues concerning formation and development of the domestic law school, scientific heritage and legal biography of outstanding representatives of this school. The experience of their activities can become instructive to contemporaries, it will help find starting points of the existence of scientific institutions and promote the creation of an effective system of law science in higher education. Among outstanding scholars of constitutional justice, international and administrative law, that are almost forgotten today, the figure of the Ukrainian scientist, Vsevolod Korniliyovich Diablo, takes up a special place. He had received a law degree from the Kharkov Imperial University in 1917 and then, being the native of Poltava, he continued his education in Kyiv and Moscow. Under the new economic policy, he defended his thesis in 1927 and devoted his scientific work to three areas: state law, international law and administrative law. Our research is dedicated to the study of his biography and scientific achievements, which is reflected in a cycle of successive articles, among which, this one is the initial. The materials of the article are based mainly on archival materials of Ukraine, the normative-legal base of the Ukrainian SSR, the RSFSR and the USSR, materials of the private archive of the family V.K. Diablo in Odesa (Ukraine), as well on the scientific works of Ukrainian and Russian scientists on the history of the formation and development of legal education in the Soviet period.

Keywords: Ukrainian scientist Vsevolod Korniliyovich Diablo, legal biography.

Постановка проблеми. У Національному університеті «Одеська юридична академія» вже достатньо тривалий час здійснюються наукові розвідки юридично-біографічного та науково-історичного спрямування, які висвітлюють становлення та розвиток правової науки в Одесі, а також наукові здобутки представників Одеської школи права, їх вплив на розвиток національної правової думки. В наш час ми можемо говорити про оформлення окремого наукового напрямку в межах історико-правової науки України, в якому досліджуються питання становлення та розвитку вітчизняної школи права, наукова спадщина та юридична біографістика видатних представників цієї школи. Досвід їхньої діяльності може стати не тільки повчальним для сучасників, але й допоможе відшукати та визначити основні напрямки і особливості доктринальної думки, відповідні пункти існування та функціонування наукових установ в контексті формування відповідної школи права та сприятиме створенню ефективної системи юридичної науки у вищій школі, що базується на суттєвому та оригінальному історико-правовому фундаменті.

Аналіз досліджень і публікацій. Організація юридичної науки в радянській Україні була предметом численних досліджень. Хоча більшість із них присвячені історії університетської чи академічної науки, але кафедри права в літературі згадуються лише побіжно, зокрема, у працях А. Й. Рогожина, В. Я. Тація, В. В. Сташиса, І. Б. Усенка, І. Й. Бойка, В. С. Кахніча, Л. В. Міхневич, О. Є. Музичко, В. В. Левченка, Т. Р. Короткого, Л. П. Арнаутової, А. та ін. Однак, дослідженню

біографічних даних та науково-педагогічної діяльності професора В. К. Дябла окремих розвідок фактично не присвячували.

Постановка завдання. Ставлячи за мету висвітлити віхи життя та науково-педагогічної творчості вітчизняного правознавця, вченого конституціоналіста, відомого фахівця з конституційної юстиції радянської доби – Всеволода Корнілійовича Дябла, будемо реалізовувати це в контексті історії становлення юридичної освіти в Україні та Росії радянського періоду, де він навчався і працював до 1939 року.

Виклад основного матеріалу. Всеволод Корнілійович Дябло народився 26 червня 1894 року в місті Полтава, в родині земського службовця – Дябла Корнілія Даниловича (з селянсько-козацького роду Полтавської губернії). На передодні революції його батько працював завідувачим страхового відділу Полтавської губерніяльної управи. У 1917 році Всеволод Корнілійович закінчив юридичний факультет при імператорському Харківському університеті із золотою медаллю, після захисту роботи з державного права. В молоді роки він був членом партії українських есерів та есерів-боротьбистів, але членом комуністичної партії не став.

У 1917–1918 р. В.К. Дябло займав посаду мирового судді в Полтаві, а з восени 1918 і до 1919 року займався науково-педагогічною діяльністю в Київському університеті, де в той час працював відомий київський юрист – О. Ейхельман, який з 1905 р. був деканом юридичного факультету Київського університету Св. Володимира. Відомо, що О. Ейхельман брав участь у Комісії з підготовки тексту конституції Російської імперії, що працювала під головуванням імператора Миколи II та в 1918–1919 рр. розробив проект конституції УНР доби Директорії. Професор О. Ейхельман був одним із головних теоретиків конституційного устрою УНР та провідним розробником концепції федералізації України, формування самостійних адміністративних одиниць – «земель» та прихильником ідею конституційної юстиції. Імовірно, що саме праці цього вченого наклали значний відбиток на формування наукових поглядів молодого В.К. Дябла.

Тим часом, в умовах гострої боротьби за владу, загальна ситуація на Наддніпрянській Україні погіршувалась. Тож мрія талановитого юнака про викладацьку кар'єру та про продовження наукової діяльності в галузі юриспруденції не мала чітких перспектив. У той же час, для керівництва народною освітою при РНК УСРР був створений Народний Комісаріат Освіти УСРР (29 січня 1919 р.), першим наркомом якого став В. П. Затонський. Для вирішення справ вищої освіти у складі НКО УСРР було створено Відділ вищої школи, якому безпосередньо підпорядковувалися всі вищі навчальні заклади республіки¹. Згідно з декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України «О передаче всех учебных заведений в ведение Отдела просвещения» від 21 січня 1919 року всі вищі навчальні заклади переходили на державне утримання², а відповідно і під повний контроль революційної влади.

У галузі вищої освіти більшовицьким урядом відразу було введено нові законодавчі акти. Так, наприклад, в декреті РНК УСРР «О вступлении в высшую школу» від 2 березня 1919 р. скасовувалась необхідність подання диплома чи свідоцтва про середню освіту, крім посвідчення особи, оскільки мали право вступати всі особи, що досягли 16 років. У декреті від 4 березня повідомлялось про скасування платні за навчання у вищих школах з 1 березня 1919 року³. З весни 1919 року почалися суперечливі процеси «пролетаризації» вищої школи. З університетів тоді було звільнено значну кількість професорів, особливо правознавців, які не поділяли комуністичних ідеалів нової влади. В умовах «військового комунізму» «вичищення» підлягали і студенти «ворожих класів».

У перші місяці діяльності нова влада не мала чіткої освітньої політики. Вона спрямувала свої зусилля передусім на ліквідацію старої системи вищої освіти та націоналізацію всіх внз, надання жінкам прав нарівні з чоловіками, формування нового апарату управління, пролетаризації студентства, залучення до участі в революції професорсько-викладацького складу тощо⁴. Отже, більшовики активно впроваджували «найдемократичнішу» реформу системи вищої освіти в УСРР.

¹ Статут про Народний комісаріат освіти (1919). *Народна освіта*, Ч. I (липень), 95.

² ДАОО. ф. Р-1359 «Одесский ордена Трудового Красного Знамени государственного университета имени И. И. Мечникова. 1944-1990 гг.», оп. 1, спр. 19 *Переписка с учебными заведениями и учреждениями*, арк. 4.

³ Декрети по справах Вищих Шкіл (1919). *Народна освіта*, Ч. I (липень), 87.

⁴ Декрети по справах Вищих Шкіл (1919). *Народна освіта*, Ч. I (липень), 87.

Незважаючи на велику кількість урядових декретів, постанов та розпоряджень, більшовицький уряд на той час був зовсім інертним до виправлення реального академічного й економічного становища вчнз. Уся його увага була сконцентрована на реальних боях за Україну.

Відчуваючи політичну нестабільність та загрозу закриття Київського університету, зимою 1919 року В.К. Дябло повертається до Полтави де працює членом колегії Полтавського губернського відділу юстиції та головою Ради народних суддів м. Полтави, здійснюючи організацію судового апарату на Полтавщині до 1921 року. З 1919 і до кінця 1920 року він викладав загальну теорію права і держави на історико-філологічному факультеті Педагогічного інституту в Полтаві. 12 січня 1920 року його кандидатуру було затверджено членом колегії юридичного відділу Полтавського губернського ревкому та призначено завідуючим контрольно-слідчої комісії. З невідомих нам причин, у грудні того ж року його було заарештовано¹. Але йому пощастило, він уник розстрілу і всупереч життєвим випробуванням зберіг бажання вивчати право.

1920 року його було залучено до роботи в апараті Наркомату юстиції УСРР, яку він продовжував поєднувати з викладацькою діяльністю, але з 1921 року вже на правовому факультеті Харківського Інституту народного господарства (далі – ХІНГ – Н.С.). На восени 1921 р. там було засновано кафедру Проблем сучасного права. Метою її діяльності була реалізація наукових, педагогічних та практичних задач. До їх кола входило теоретичне освітлення окремих питань радянського права та відверта політизація правової науки. В той же час, співробітники кафедри визначилися з темами наукових досліджень, про що було зазначено в звітній документації вчнз.

Так, наприклад, професор М. І. Палієнко планував дослідження державного устрою Німеччини новітнього періоду, конституцій Чехословаччини і Польщі та змін, що відбувалися в устрої інших держав Європи і Америки, з метою виявлення еволюції державних форм нормативного матеріалу². Цей напрямок був близьким до наукових інтересів Всеволода Корнілійовича, який з початку 1921 року став асистентом кафедри Проблем сучасного права ХІНГ і, викладаючи там державне та адміністративне право, одночасно вчився в аспірантурі цього вчнз. Одночасно з працею в ХІНГ, В.К. Дябло працював спочатку завідуючим організаційним відділом, а потім консультантом Наркомюсту УСРР³.

Молодий вчений досліджував зміни державного устрою західноєвропейських держав та систематизував теоретичні матеріали з державного права. За результатами цих пошуків ним було підготовано матеріали за напрямком «Анализ Конституции Германии». За підтримки свого наукового керівника, професора М. І. Палієнка в 1922 році він звітував про завершення 3-річної праці «Анархизм, как система философии и политики права»⁴.

Згідно тогочасних вимог професори та аспіранти юридичного факультету ХІНГ вели педагогічну діяльність, були постійними учасниками семінарів підвищеного типу, працювали в правовому кабінеті, керували студентськими роботами. Викладачі факультету залучалися до наукових досліджень кафедри, щоправда офіційно її співробітниками вони не були.

У вирішенні кадрового питання кафедри Народний Комісаріат Освіти стояв на позиції брати осіб «близьких духу радянського юридичного будівництва», отже, перевагу мали надавати не працівникам і випускникам вишів, а юристам-практикам⁵. Тож не є дивним, що факультет встановив тісний зв'язок кафедри з наркоматом юстиції⁶, а В.К. Дябло, як молодий аспірант з досвідом практичної роботи активно залучався до викладацької діяльності в ХІНГ.

¹ Несвицкий, А.А. (1995). *Полтава в дни революции и в период смуты 1917-1922 гг.: Дневник*. Полтава: ил. Государственный архив Полтавской области. *Полтавское краевое объединение Всеукраинского общества "Просвита" им. Т. Шевченко*.

² ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Отчет за первое полугодие 1922 г. аспиранта Всеволода Корниловича Дябло», арк. 22.

³ Автобіографія В.К. Дябла. (20.04.1954 р.). *Матеріали приватного архіву родини В.К. Дябло*. Одеса, рукопис, 1.

⁴ ЦДАВОВ, ф. 166 «Міністерство освіти України», оп. 2, спр. 476 «Отчет за первое полугодие 1922 г. аспиранта Всеволода Корниловича Дябло.», арк. 22.

⁵ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Выписка из протокола заседания Президиума Научного комитета НКО от 19/III – 24 г.», арк. 85.

⁶ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Отчет руководителя научно-исследовательской кафедры «Проблемы современного права» проф. В.М. Гордона за полугодие до 1/1 – 1924 г.», арк. 94.

При цьому важливо зазначити, що лише окремі співробітники отримували зарплатню. Керівник кафедри, керівники секцій і один дійсний член отримували 50% зарплатні, ще один дійсний член (М. М. Лозинський) – 100% і лише 4 із 18 аспірантів мали стипендію (один – 150 крб., та 3 – по 100 крб.)¹ Через фінансові труднощі більшість аспірантів заробляли на життя, працюючи в різноманітних установах, що відволікало їх від систематичної наукової праці. Водночас скрутний матеріальний стан ХІНГ не давав змоги організувати на належному рівні ані колективну, а ні індивідуальну працю науковців кафедри.

Враховуючи складне матеріальне становище, В. К. Дябло вже в листопаді 1922 р. клопотав про відрядження його до факультету суспільних наук (далі ФСН – Н.Є.) при 1-му Московському університеті для продовження наукової праці². Аналізуючи аспірантський склад кафедри Проблем сучасного права ХІНГ станом на 1 січня 1924 р. ми бачимо, що В.К. Дябло серед 6 аспірантів – О. С. Компанієць, О. М. Одарченко, І. Л. Рахмілевич, Г. А. Соколовський, А. В. Соколовський, В. М. Натансон не значився³.

З 1922 року Всеволод Корнілійович переїхав до Москви, де мав постійну прописку, про що свідчить виписка з домової книги. «Жильцы домов Обыденский 2-й переулоч (7 июня 1922 года) Квартира № 14 – Дябло Всеволод Корнеевич, Верх. суд СССР, НКВД, Ассоц. Исслед. Ин-тов, 4-11-05»⁴. У Москві, в 1923 році він вступив до аспірантури Московського Інституту Радянського права, а вже з 1924 по 1932 роки працює старшим консультантом при Верховному суді СРСР, консультантом Держбанку СРСР, Наркомморфлоту СРСР, Наркомторгу СРСР (1934–1936), Наркомюсту СРСР до 1939 року. Стосовно його подальшої наукової діяльності доцільно зазначити, що вона природно була пов'язана вже з Московськими науковими закладами.

Нагадаємо, що на восени 1920 року при Раднаркомі РСФРР була організована комісія з підготовки докорінної реорганізації викладання суспільних наук у вищій школі. Найважливішим підсумком діяльності комісії стала підготовка трьох декретів РНК РСФРР, що визначили основні напрямки реорганізації викладання суспільних наук у вузах: 1. «Про заснування інститутів Червоної професури» (11 лютого 1921 р.); 2. «Про план організації ФСН російських університетів» (4 березня 1921 р.)⁵; 3. «Про встановлення загального наукового мінімуму» (4 березня 1921 р.)⁶.

У березні 1921 року було розпочато реорганізацію ФСН: історичне відділення було перетворено на суспільно-педагогічне, а політико-юридичне – на правове. Перед факультетами ставилося завдання створення кадрів науково-підготованих практичних працівників соціалістичного будівництва. До стандартного складу ФСН повинні були входити 3 відділення: економічне, юридико-політичне і суспільно-педагогічне. У науковій літературі вказується що з вересня 1921 року в РСФРР діяло 9 факультетів суспільних наук з правовими відділеннями. Однак, на практиці, на цих факультетах викладалися основи політичної грамоти⁷.

З переходом до неп починається новий етап у розвитку юридичної освіти в СРСР. Аналізуючи загальний стан юридичної освіти в СРСР професор Ленінградського університету М.М. Ісаєв, доводячи необхідність виділення самостійних факультетів, де б велася підготовка юристів, писав: «Возродившийся рыночный обмен, появление и развитие банковской сети, цепь учреждений финансового ведомства (бюджетных, налоговых), развернувшаяся деятельность судов, следственного аппарата и нотариата, внешняя торговля, установление дипломатических связей с буржуазными государствами, растущее значение и деятельность кооперации, потребность

¹ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 8, спр. 433 «Звіт Харківської науково-дослідної кафедри «Проблеми сучасного права» за 1927–28 академічний рік», арк. 45.

² Міхневич, Л. (2016). Кафедра «Проблеми сучасного права»: досвід організації юридичної науки ранньої радянської доби. *Підприємництво, господарство і право*, 5, 103.

³ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Отчет руководителя научно-исследовательской кафедры «Проблемы современного права» проф. В. М. Гордона за полугодие до 1/1 – 1924 г.», арк. 83.

⁴ Вся Москва. <rusgenealogy.clan.su>.

⁵ Декрет СНК от 4 марта 1921 г. «О плане организации факультетов общественных наук российских университетов» *СУ РСФСР* 1921, №19, 117.

⁶ Летопись Московского Университета. В 3-х томах (2004). Т. I. 1755–1952. Москва, 288.

⁷ «Об установлении общего научного минимума, обязательного для преподавания во всех вузах РСФСР». (1921). *Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР*. Москва: Изд-во народного комиссариата юстиции, 19.

статистического и финансового учета – все это требовало создания учебных заведений, выпускающих для этих отраслей более подготовленных специалистов. Кроме того, рост законодательства, уточнение экономических отношений породили такое количество необходимого для изучения материала, усвоить который в 1 ½ – 2 года, отводимых ФОНом для своих отделений было невозможно»¹.

Після обговорення питання про долю вищої юридичної освіти в спеціалізованих комісіях при Народному Комісаріаті Просвіти у 1925 році, РНК РСФРР прийняв рішення про ліквідацію ФСН і організацію факультетів радянського права. В межах РСФРР факультети радянського права утворювалися тільки у 3 університетах – Московському, Ленінградському та Казанському².

15 травня 1924 року було створено Російську Асоціацію науково-дослідних інститутів суспільних наук (РАНІСН) при 1-му Московському державному університеті, до якої увійшли 7 науково-дослідних інститутів соціально-економічного профілю, утворених раніше при ФСН університету³. Серед них був і Інститут радянського права, де В.К. Дябло працював науковим працівником 1-го розряду до вересня 1930 року. Нагадаємо, що саме назва цієї асоціації фігурує в домашній книзі з московською пропискою В.К. Дябла. Розпочата в 1922 р., ця домашня книга містила записи-уточнення стосовно мешканців дому, які там проживали.

Створення асоціації інститутів багато в чому зумовлювалося браком марксистських кадрів і необхідністю контролювати і координувати діяльність суспільно-наукових підрозділів. У функції РАНІСН входила організація і проведення наукових досліджень, пов'язаних з потребами державного життя країни, підготовка науково-викладацьких кадрів, пропаганда марксистських знань в області суспільствознавства, координаційно-методичної роботи.

В процесі реорганізації 1926–1927 років, до складу РАНІСН було включено ще декілька інститутів гуманітарного профілю. До завдань РАНІСН входили: організація наукових досліджень з суспільних наук, вивчення окремих питань в цій галузі, висунутих потребами держави, підготовка наукових кадрів та популяризація наукових знань з суспільних наук.

Ці роки показали неможливість негайної відмови від правових методів розподілу і очевидну необхідність розвитку і зміцнення пролетарської держави, основу якого становила система Рад. Саме тому наукове узагальнення практичного досвіду радянського будівництва під кутом зору марксистсько-ленінської теорії держави, вивчення всіх галузей радянського управління і місцевого господарства, а також сприяння поширенню наукових знань з цих питань повинно було стати першочерговим завданням юридичної науки в СРСР⁴. Отже у період непу науково-дослідна та практична діяльність В.К. Дябла активно поєднувались ним в умовах переходу від революційної доцільності перших років до революційної, а пізніше соціалістичної законності. Все це ставило на порядок денний питання про розширення досліджень в області радянського права. У 1930 році до складу Інституту вливається Інститут права РАНІСН⁵. З цього часу Інститут радянського будівництва і права стає провідним юридичним науково-дослідним центром СРСР.

Однак, на наш погляд, вивчення автобіографії В.К. Дябла тих часів без пояснень окремих позицій державної політики уряду з питань підготовки наукових кадрів в країні, була б досить невиразною. Тож на уточнення потребує певні аспекти, з якими він безпосередньо стикався особисто. Мова йде про створення радянської ратифікаційної (схвалювальної) системи наукових звань. Як відомо, 1918 року дореволюційна інституційна інфраструктура науки (установи, функціональні ієрархії, ступені і звання, порядок їх присудження та ін.) була ліквідована в рамках завдань революції та знищення станових привілеїв. У ті часи, заступник наркома освіти М.Н. Покровський склав тези, що визначили політику режиму в сфері науки і освіти.

Суть програми Покровського полягала у введенні безкоштовного навчання, знищенні дипломів як документального свідчення привілеїв (відтепер дипломи не були потрібні для вступу

¹ Исаев, М. (1927). О высшем юридическом образовании РСФСР. *Советское право*, 6, 115.

² Лагно, А.Р. (2009). Факультет общественных наук Московского университета как школа подготовки специалистов для советского государственного аппарата. *Ученые труды факультета государственного управления МГУ им. М.В. Ломоносова*, Вып. 7, 303-304.

³ Чанбарисов, Ш.Х. (1973). *Формирование советской университетской системы (1917-1938 гг.)*. Уфа: Башкирское книжное издательство, 237.

⁴ Положение об Институте советского строительства (1925). *СУ РСФСР*, 35, 246.

⁵ Протокол заседания секретариата ЦИК СССР N 39 от 16 мая 1930 г., п. 22.

до університету, так само, не видавались при закінченні університету), знищенні вчених ступенів, відкритому конкурсі для заміщення посад на кафедрі, виборності професури на термін не більше 5 років, колегіальності управління як університетом, так і всіма його установами, обов'язкової участі учнів в управлінні університетом, обов'язкової участі університету в поширенні «наукової освіти» серед широких мас, створення факультетів суспільних наук для розробки і поширення ідей наукового соціалізму та ін.¹

Ліквідація дореволюційної системи гратифікації наукових та викладацьких кадрів (від лат. gratificatio – англ. primage – нагородження) переслідувала головну мету – розформувати буржуазний професорсько-викладацький корпус, шляхом впровадження принципу всеросійської конкурсної виборності викладачів, а разом з цим – ліквідувати буржуазні програми та лекційні курси з суспільних наук, замінивши їх марксистськими. Першим законодавчим кроком по цьому напрямку був декрет Раднаркому від 1 жовтня 1918 року «О некоторых изменениях в составе и устройстве государственных ученых и высших учебных заведений Российской республики»². Всім особам, самостійно ведучим заняття у ВНЗ, автоматично надавалось звання професорів, іншим – викладачів. Приват-доценти, які пропрацювали на цій посаді не менше трьох років, також отримували статус професорів.

Дуже скоро виявилось, що відсутність єдиних правил оцінки наукової кваліфікації викладачів і науковців породжувало плутанину і знижувало загальний рівень наукової і викладацької роботи. Починаючи з середини 1920-х років, робляться перші кроки по створенню нової, радянської інфраструктури науки.

З 1925 року вводиться інститут аспірантури, який не передбачав обов'язковості обговорення і захисту дисертаційної роботи. Остаточо, чітку систему наукових ступенів і звань буде встановлено лише 1934 року.

Перший офіційний перелік науково-дослідних інститутів і ВНЗ СРСР, що мають право вести підготовку аспірантів, був затверджений постановами ДВР (Державна Вчена Рада. – Н.С.) від 24 червня і 3 липня 1925 року. Отже, аспірантура, як «система масової планової підготовки науково-педагогічних кадрів в певний термін і за державний рахунок», виникла з 1925/1926 навчального року. Звідси, за таких обставин, Всеволоду Корнілійовичу, як і іншим аспірантам з 1921–1925 рр. треба було пристосовуватись до нових вимог. Згідно «Положения о руководстве делом подготовки научных работников» від 30 червня 1925 р. до справи підготовки науково-педагогічних кадрів було внесено централізовану планову парадигму діяльності. У той же час було затверджено «Инструкцию о порядке подготовки научных работников в НИИ и вузах по прикладным, точным и естественным наукам». Нею встановлювався термін підготовки аспірантів в 3 роки. За час навчання аспірант повинен був вивчити іноземні мови і пройти педагогічну практику. Крім освоєння теорії за обраною дисципліною, аспіранту необхідно було вирішувати завдання практичного застосування отриманих в ході свого дослідження результатів.

Не пізніше 4-го півріччя навчання аспірант повинен був намітити узгоджену з науковим керівником тему дисертації та захистити цю дисертацію до кінця 3-го року навчання. Виконана наукова робота за рекомендацією предметної комісії факультету представлялася на захист, який відбувався на відкритому засіданні предметної комісії³.

Саме за такими вимогами, 3 червня 1927 року В.К. Дябло здійснив публічний захист своєї дисертації, яку він готував в аспірантурі РАНІСН приблизно з 1923 року. Про факт захисту дисертації згадується в автобіографії В.К. Дябла⁴. На підтвердження цього факту виступає і особистий запис В.К. Дябла на першому аркуші його монографії «Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР», виданої в Москві 1928 року⁵. З цієї інформації

¹ Чанбарисов, Ш.Х. (1973). *Формирование советской университетской системы (1917-1938 гг.)*. Уфа: Башкирское книжное издательство, 98.

² «О некоторых изменениях в составе и устройстве государственных ученых и высших учебных заведений Российской Республики» (1918), № 789. *Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР*. М. : Изд-во народного комиссариата юстиции, 72.

³ Васильев, Д. (2005). Так выращивались научно-педагогические кадры высшей школы. *Alma mater (Вестник высшей школы)*, 9, 46-47.

⁴ Автобіографія В.К. Дябла 20.04.1954 р. *Матеріали приватного архіву родини В.К. Дябло*. Одеса, рукопис, 1.

⁵ Дябло, В.С. (1928). *Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР*. Москва: Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 118.

виходить, що захист дисертації відбувся «...в публичном засіданні Інститута Советского права 3.06.1927 г. При защите диссертации моими оппонентами – В.И. Дурденевским и Н.И. Челяповым¹ были сделаны весьма ценные указания, за которые считаю своим долгом выразить им благодарность». Сама монографія була видана за підтримки РАНІСН. Факт захисту дисертації було також визнано і на засіданні Президії РАНІСН від 24 червня 1927 р. У протоколі № 131 того засідання було позначено, що у зв'язку із захистом дисертації В.К. Дябла зарахувати його науковим співпрацівником I розряду Інституту Радянського права².

Юридична процедура присудження наукових ступенів тоді ще не була затверджена. Першим юридичним актом, що узаконив поділ науково-освітніх градацій на наукові ступені і вчені звання, була Постанова СНК СРСР «Об учёных степенях и званиях», від 13 січня 1934 року³. У ньому передбачалась можливість присвоєння вченого звання доцента і професора без попереднього отримання відповідного наукового ступеня, але на підставі «заслуг» перед наукою (наявність наукових робіт) або народним господарством. На практиці, це давало широкі можливості займати посади професорів, доцентів і завідувачів кафедрами особам, які не мали не тільки вчених ступенів, але часом і вищої освіти. Тільки в постанові РНК СРСР від 20 березня 1937 року «Об учёных степенях и званиях» вказувалося, що звання професора присвоюється особам, які мають вчений ступінь доктора і здійснюють при цьому викладацьку або керівну дослідницьку роботу у ВНЗ або в науково-дослідних установах⁴. Однак постанова містила ряд застережень, які фактично дозволяли стати кандидатом наук без аспірантури, а доктором наук – не маючи ступеня кандидата і без захисту дисертації. А виконання вимоги мати ступінь доктора для зарахування на посаду професора було відкладено на два роки⁵.

До кінця 1930-х років формування інфраструктури радянської науки фактично завершилося. Викладання відкривало можливість отримання звання професора навіть без аспірантури (нагадаємо, що з 1918 року це звання надавалося всім особам, самостійно ведучим заняття у ВНЗ – Н.Є.).

У загальних положеннях постанови «Про вчені ступені і звання» 1934 року встановлювалися дві єдині для науки і освіти наукові ступені – кандидата і доктора наук, а також такі вчені звання: асистент (для науково-дослідних установ – молодший науковий співробітник), доцент (для науково-дослідних установ – старший науковий співробітник), професор (для науково-дослідних установ – дійсний член). Наукові ступені визначали наукову кваліфікацію даної особи з точки зору його спеціальності, обсягу знань, ступеня самостійності його наукової роботи і наукового значення останньої. Вчені звання визначали посадову наукову функцію (педагогічну або науково-дослідну), причому звання асистента, що не припускало наявності обов'язкового наукового ступеня, було попереднім щаблем для отримання наукового ступеня та вченого звання.

Атестаційна система того часу мала відповідати цілям народно-господарського будівництва. Тож не є дивним, що суспільні науки, на відміну від технічних, залишилися «на узбіччі» наукової атестації: відзнаки в суспільних науках присвоювалися переважно на підставі заслуг у боротьбі на ідеологічному фронті. До кінця 1934 року вищими атестаційними органами не було затверджено жодного професорського звання по соціальним і гуманітарним наукам⁶.

¹ Всеволод Иванович Дурденевский 1889 р. н., з 1922 р. – професор Московського ун-ту. У різні роки викладав в Іркутському і Білоруському ун-х, в Свердловському юридичному ін.-ті. З 20-х рр. він набуває відомості як державознавець і адміністративіст, пізніше стає одним з визнаних авторитетів в області міжнародного права – Н.Є.; Микола Иванович Челяпов 1889 р.н. – юрист, професор, 1922-1925 рр. – ректор Московського Ін-ту Народного господарства, а з 1928 р. – директор і член президії Ін-ту радянського права РАНІСН; у 1927 р. – завідувачий відділом ВНЗ Головного управління профосвіти (Главпрофобр) – центральний орган управління професійною освітою в РСФРР у 1920-1930 рр. – Н.Є.

² Коия Выписки из протокола № 131 заседания Президиума Ранион от 24 июня 1927 года. *Материали приватного архіву родини В.К. Дябло*. Одеса, рукопис, 1.

³ «Об ученых степенях и званиях». (1934). Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР, Ст. № 30. Москва: Изд-во народного комиссариата юстиции, 3.

⁴ «Об ученых степенях и званиях». (1937). Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР, Ст. № 83 Москва: Изд-во народного комиссариата юстиции, 21.

⁵ Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 153-154.

⁶ Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 156.

Професура і доцентура фактично мали статус посад, а не вчених звань. Отже, незважаючи на введення інституту захисту дисертації, і разом з ним визнання автономності внутрішньої наукової експертизи, створена в 1930-ті роки в СРСР система атестації наукових кадрів мала в значній мірі імітаційний характер і використовувалася в якості наукового аналога адміністративно-політичних чинів¹. З наведеного ми бачимо, що наукові ступені кандидата або доктора юридичних наук в 20-30-х роках ХХ ст. в СРСР найчастіше присвоювалися без захисту дисертації. Іноді, в тому випадку, коли звання професора (або навіть посада) вже було присвоєно, вчений ступінь доктора, а іноді кандидата і доктора, присуджувалася як би «навздогін», – оскільки цього вимагали нормативи і статус відповідальної посадової особи².

Доцільно також нагадати, що наукова діяльність В.К. Дябла, як молодого ученого, у 20-х роках ХХ ст. відбувалась в умовах, коли радянська влада активно змінювала кадровий склад вчн. Звільнялася стара професура, а наприкінці 1920-х рр. серйозно скоротилися можливості для публікацій результатів наукової діяльності. Закривалися кооперативні видавництва, в яких раніше друкувалося багато юридичних праць учених-праників, та фактично припинився випуск багатьох журналів юридичного профілю³.

1928 року В.К. Дябло видав монографію «Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР» (Москва, 1928). В цьому відношенні треба зазначити, що в період галузевої реконструкції вищої освіти головну роль відігравали технічні науки, що мали зв'язок з відповідними Наркоматами або галузями народного господарства. Видання ґрунтовної наукової праці у ті часи фактично дорівнювалось із захистом дисертації. Отже на нашу думку, власно цю монографію окремі дослідники діяльності В.К. Дябла помилково прийняли за дисертацію.

В названій монографії вперше містився науковий аналіз інституту судового конституційного контролю, з урахуванням діяльності вже утворених на той час Конституційних Судів Австрії та Чехословаччини, а також практики Верховного Суду СРСР, який згідно з Конституцією СРСР 1924 року, був наділений правом розглядати питання конституційності нормативних актів, діючи при цьому як допоміжний, консультативний орган Президії ЦВК СРСР. Аналітичні судження В.К. Дябла, зокрема, ідея перетворити Верховний суд СРСР в орган конституційного контролю, були доволі прогресивними, а в тогочасних умовах і досить сміливими. Вчений написав ще низку праць про судовий конституційний контроль, де відобразились його погляди на Верховний Суд СРСР.

Дискутуючи на цю тему у 1928 році, він виступив і з пропозиціями щодо вдосконалення перевірки конституційності правових актів. Найважливішою проблемою перегляду Положення про Верховний Суд СРСР, з його точки зору, було питання про порядок контролю за конституційністю постанов і розпоряджень наркоматів і інших центральних органів СРСР. Цей порядок повинен був істотно відрізнитися від нагляду за конституційністю діяльності органів союзних республік. Якщо Президія ЦВК СРСР не може передоручати своє право скасування республіканських актів будь-яким органам Союзу, і зокрема Верховному Суду, то в цій частині «вполне целесообразно представить Верховному Суду право опротестовывать в Президиум ЦИК по своей инициативе неконституционные акты союзных республик, без права ... их приостановления»⁴.

Стосовно ж питання про скасування постанов наркомату, В.К. Дябло зазначав, що не існує конституційних перешкод для Президії ЦВК передоручати свої повноваження Верховному Суду СРСР для прийняття остаточних рішень з правом оскарження до Президії ЦВК СРСР⁵. Результати дискусії 1928 року позначилися на перспективах судового конституційного нагляду.

¹ Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 156.

² Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 156.

³ Ящук, Т.Ф. (1999). Юридические журналы 1920-х годов как источник по истории советского правопедения. *Вестник Омского университета*, 1, 111.

⁴ Дябло, В. (1928). О порядке отмены неконституционных актов наркоматов и других центральных органов Союза ССР (в порядке дискуссии). *Вестник Верховного Суда СССР*, 3, 9-12.

⁵ Дябло, В. (1928). О порядке отмены неконституционных актов наркоматов и других центральных органов Союза ССР (в порядке дискуссии). *Вестник Верховного Суда СССР*, 3, 9-12.

Однак наукові роботи В.К. Дябла були піддані критиці, адже радянська влада не мала на меті розвивати засади правової держави. В той же період часу В.К. Дябло працював в 1-му Московському університеті на курсах банківських працівників. У 1932–1933 рр. був консультантом Держбанку СРСР, а з 1934–1936 рр. – консультантом Наркомторгу СРСР, 1937 р. консультантом наркомату водного транспорту, а з 1937–1940 рр. науковим співробітником Інституту юридичних наук в Москві.

В період 20-х – 30-х років В.К. Дябло підготував цілу низку наукових публікацій. З виявлених нами було складено наступний список:

1. Дябло В.К. Конституционный контроль законов за границей и в СССР / В. К. Дябло // Советское право. – М.; Л., 1925. – № 3(15). С. 77–93.
2. Дябло В.К. Обнародование, его юридическая природа и организация в Западной Европе и Союзе ССР / В. К. Дябло // Советское право. – М.; Л., 1925. – № 6(18). С. 46–52.
3. Дябло В.К. Рецензия на книгу: Рейснер М. Право, наше право, чужое право, общее право. – М.: ГИЗ, 1925. // Советское право, 1925, № 5(17). С. 84–88.
4. Дябло В.К. Обзор важнейших постановлений VI и VII пленарных заседаний Верховного Суда Союза ССР / В. К. Дябло // Революционная законность. – М., 1926. – № 15 – 18 (22 июля). С. 98–100.
5. Дябло В.К. Обзор деятельности Пленумов Верховного Суда Союза ССР в области конституционного контроля в течение 1925 г. / В. К. Дябло // Революционная законность. – М., 1926. – № 1 – 2 (январь). С. 41–44.
6. Дябло В.К. Развитие конституции Союза ССР в процессе конституционной практики (соотношение элементов статики и динамики в советской союзной конституции) / В. К. Дябло // Советское право. – М.; Л., 1926. – № 3(21). С. 27–42.
7. Дябло В.К. Буржуазная законность, советская законность и революционная целесообразность / В. К. Дябло // Советское право, 1926, № 6(24). С. 20–40.
8. Дябло В.К. Территория Союза ССР и союзных республик / В. К. Дябло // Советское право. – М., 1928. – № 5. С. 13–30.
9. Дябло В.К. Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР / В. К. Дябло. – М., 1928. 118 с.
10. Дябло В. О порядке отмены неконституционных актов наркоматов и других центральных органов Союза ССР (в порядке дискуссии). / В. Дябло // Вестник Верховного Суда СССР. 1928. – № 3. С. 9.
11. Дябло В.К. Нужна ли нам судебная охрана Конституции / В. К. Дябло // Вестник Верховного Суда СССР и прокуратуры Верховного Суда СССР – 1928 № 4. С. 11–16.
12. Дябло В.К. Судебная система Союза ССР Советский федерализм / В. К. Дябло // Советский федерализм: Сб. статей / Под ред. М.О. Рейхеля. М.–Л.; Госиздат, 1930. С. 173–192.
13. Дябло В.К. Нормативная деятельность наркоматов Союза ССР на новом этапе / В. К. Дябло // Советское государство. – М., 1936. – № 6. С. 50–61.

З вересня 1930 року викладацька кар'єра В.К. Дябла продовжує свій розвиток у надзвичайно складних політичних та психоемоційних умовах сталінського тоталітаризму. Працюючи у названих вище наркоматах, він паралельно здійснював викладацьку діяльність на курсах Головного Управління міліції (м. Москва), на курсах Наркомторгу СРСР, а з 1937 року працював старшим науковим працівником Загальносоюзного Інституту юридичних наук, де він працював над розробкою підручників для внз.

З 1935 року, з огляду на важливість розробки адміністративно-правових проблем в зв'язку з прийняттям Конституції СРСР, значно поживався інтерес до галузі адміністративного права. У внз юридичного профілю з 1930 року ця дисципліна фактично зникла, тож згідно нових настанов, в Москві було розпочато підготовку першого підручника з цієї дисципліни для внз СРСР. Саме в той період, згідно автобіографії ученого, ним було підготовано 5 глав підручника з адміністративного права. Вірогідно, що мова йде про підготовку першого підручника Радянського адміністративного права для внз, виданого в Юридичному видавництві в Москві 1940 році під керівництвом С. Студенікіна. Однак, це припущення, ще потребує на уточнення. Але з 1937 по 1940 роки, через певні труднощі на роботі, а також маючи статус безпартійного, Всеволод Корнілійович був змушений працювати адвокатом в Московській міській колегії адвокатів.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже підсумовуючи наведене, можна констатувати, що науково-педагогічний шлях В.К. Дябла, розпочатий ним у 1918 році, проходив у надзвичайно важких умовах докорінного «реформування» правової науки та освіти. У період непу науково-дослідна та практична діяльність В. К. Дябла активно поєднувались ним в умовах переходу від революційної доцільності перших років до революційної, а пізніше соціалістичної законності. Необхідно наголосити на тому, що саме в ці нормативні орієнтири йому було важко вписуватись з власними уявленнями про справедливість і законність в країні «...где так вольно дышит человек».

Спираючись на спогади родичів ученого, ми знаємо, що спостерігаючи за реаліями життя вчений дедалі укріплювався думкою про неможливість свого вступу до Компартії, яка з 1937 року стає єдиною політичною партією в СРСР. Можливо розмірковуючи над долею своїх вчителів, як і багатьох інших вчених імперської доби в СРСР у 20-30-х років він неодноразово замислювався над власним призначенням. Перебуваючи під постійною загрозою арешту він вивчав інститут судового конституційного контролю з урахуванням діяльності вже утворених на той час Конституційних Судів Австрії та Чехословаччини, а також практики Верховного Суду СРСР за якою він мав можливість стежити певний період часу безпосередньо. Однак проблеми конституційної юстиції в СРСР навряд чи могли бути цікавими для лідерів Компартії цієї країни на передодні Другої світової війни. Отже його бачення ідеї створення конституційного суду не сприймалось керівництвом СРСР. Разом з тим, В.К. Дябло зумів проявити себе як юрист практик і в процесі підготовки та реалізації програми уряду СРСР щодо реформування вищої юридичної освіти та її подальшого розвитку.

References:

1. Avtobiografiia V.K. Diabla. (20.04.1954 r.). *Materialy pryvatnoho arkhivu rodiny V.K. Diabla*. Odesa, rukopys, 1. [in Ukrainian].
2. Vasil'ev, D. (2005). Tak vyrashhivalis' nauchno-pedagogicheskie kadry vysshej shkoly. *Alma mater (Vestnik vysshej shkoly)*, no. 9, 46-47. [in Russian].
3. Vsja Moskva. <rusgenealogy.clan.su>. [in Russian].
4. DAOO. f. R-1359 «*Odesskij ordena Trudovogo Krasnogo Znameni gosudarstvennogo universiteta imeni I. I. Mechnikova. 1944-1990 gg.*», op. 1, spr. 19 Peregiska s uchebnymi zavedenijami i uchrezhdenijami, ark. 4. [in Russian].
5. Dekret SNK ot 4 marta 1921 g. «*O plane organizacii fakul'tetov obshhestvennyh nauk rossijskih universitetov*» SU RSFSR 1921, №19, 117. [in Russian].
6. Dekrety po spravakh Vyshchykh Shkil (1919). *Narodna osvita, P. 1*, 87. [in Ukrainian].
7. Djablo, V. (1928). O porjadke otmeny nekonstitucionnyh aktov narkomatov i drugih central'nyh organov Sojuza SSR (v porjadke diskussii). *Vestnik Verhovnogo Suda SSSR*, no. 3, 9-12. [in Russian].
8. Djablo, V.S. (1928). *Sudebnaja ohrana konstitucij v burzhuaznyh gosudarstvah i v Sojuze SSR*. Moscow: Juridicheskoe izdatel'stvo NKJu RSFSR. [in Russian].
9. Isaev, M. (1927). O vysshem juridicheskom obrazovanii RSFSR. *Sovetskoe pravo*, no. 6, 115. [in Russian].
10. Kozlova, L.A. (2001). «Bez zashhity dissertacii...»: statusnaja organizacija obshhestvennyh nauk, 1933–1935 gody. *Sociologicheskij zhurnal*, no. 2, 153-154. [in Russian].
11. *Koija Vypiski iz protokola № 131 zasedanija Prezidiuma Ranion ot 24 ijunja 1927 goda*. Materiali privatnogo arhivu rodiny V.K. Djablo. Odesa, rukopis, 1. [in Russian].
12. Lagno, A.R. (2009). Fakul'tet obshhestvennyh nauk Moskovskogo universiteta kak shkola podgotovki specialistov dlja sovetskogo gosudarstvennogo apparata. *Uchenye trudy fakul'teta gosudarstvennogo upravlenija MGU im. M.V. Lomonosova*, Vyp. 7, 303-304. [in Russian].
13. Letopis' Moskovskogo Universiteta. V 3-h tomah (2004). *Vol. I. 1755–1952*. Moscow. [in Russian].
14. Mikhnevych, L. (2016). Kafedra «Problemy suchasnoho prava»: dosvid orhanizatsii yurydychnoi nauky rannoї radianskoї doby. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 5, 103. [in Ukrainian].
15. Nesvickij, A.A. (1995). *Poltava v dni revoljucii i v period smuty 1917-1922 gg.*: *Dnevnik*. Poltava: il. Gosudarstvennyj arhiv Poltavskoj oblasti. Poltavskoe kraevoe obedinenne Vseukrainskogo obshhestva "Prosvita" im. T. Shevchenko. [in Ukrainian].
16. «*O nekotoryh izmenenijah v sostave i ustrojstve gosudarstvennyh uchenykh i vysshih uchebnyh zavedenij Rossijskoj Respubliki*» (1918), № 789. Sobranie zakonenij i rasporjazhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 72. [in Russian].
17. «*Ob ustanovlenii obshhego nauchnogo minimuma, objazatel'nogo dlja prepodavanija vo vseh vuzah RSFSR*» (1921). Sobranie zakonenij i rasporjazhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 19. [in Russian].

18. I «*Ob uchenyh stepenjakh i zvanijah*» (1934). Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR, St. № 30. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 3. [in Russian].
19. «*Ob uchenyh stepenjakh i zvanijah*» (1937). Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR, St. № 83. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 21. [in Russian].
20. Polozhenie ob Institute sovet'skogo stroitel'stva (1925). *SU RSFSR*, 35, 246. [in Russian].
21. Protokol zasedanija sekretariata CIK SSSR N 39 ot 16 maja 1930 g., 22. [in Russian].
22. Statut pro Narodnyi komisariat osvity (1919). *Narodna osvita, P. I*, 95. [in Ukrainian].
23. TsDAVOV, f. 166 «Ministerstvo osvity Ukrainy», op. 2, spr. 476 «*Otchet za pervoe poluhodye 1922 h. aspyranta Vsevoloda Kornilovycha Diabla.*», ark. 22. [in Russian].
24. CDAVOV, f. 166, op. 2, spr. 476 «*Vypiska iz protokola zasedanija Prezidiuma Nauchnogo komiteta NKO ot 19/III – 24 g.*», ark. 85. [in Russian].
25. CDAVOV, f. 166, op. 2, spr. 476 «*Otchet rukovoditelja nauchno-issledovatel'skoj kafedry «Problemy sovremennogo prava» prof. V.M. Gordona za polugodie do 1/1 – 1924 g.*», ark. 94. [in Russian].
26. TsDAVOV, f. 166, op. 8, spr. 433 «*Zvit Kharkivskoi naukovo-doslidnoi kafedry «Problemy suchasnoho prava» za 1927–28 akademichnyi rik*», ark. 45. [in Ukrainian].
27. CDAVOV. f. 166, op. 2, spr. 476 «*Otchet za pervoe polugodie 1922 g. aspiranta Vsevoloda Kornilovicha Djablo*», ark. 22. [in Russian].
28. Chanbarisov, Sh.H. (1973). *Formirovanie sovetskoj universitetskoj sistemy (1917-1938 gg.)*. Ufa: Bashkirskoe knizhnoe izdatel'stvo. [in Russian].
29. Jashhuk, T.F. (1999). Juridicheskie zhurnaly 1920-h godov kak istochnik po istorii sovetskogo pravovedenija. *Vestnik Omskogo universiteta, no. 1*, 111. [in Russian].